

TRIDESET GODINA PRAVOSUĐA SFRJ JUGOSLAVIJE

I

Svako društvo, nezavisno od njegove unutrašnje organizacije, razvija se u uslovima delovanja protivrečnosti koje s obzirom na karakter i stepen društvenog razvoja reprodukuju određene lične i grupne sporove i sukobe interesa. Stoga, svakoj organizovanoj društvenoj zajednici potrebni su određeni organizovani oblici i instrumenti za arbitriranje u slučaju poremećenih odnosa i zaštitu određenog pravnog poretka. Kako je organizovano rešavanje spornih odnosa, ko, kako i u čijem interesu ih rešava, u krajnjoj liniji zavisi od karaktera i stepena razvijenosti produkcionih odnosa i političke organizacije konkretnog društva. Vladajući društveno-ekonomski odnosi i karakter vlasti uslovljavaju i određenu organizaciju funkcije arbitriranja. Razumljivo je da organizacija arbitriranja ne može biti van okvira ukupne društvenoekonomske i političke organizacije društva, jer je deo istoga i ostvaruje jednu od njegovih funkcija.

U tom kontekstu se mora posmatrati organizacija i razvoj pravosuđa u pojedinim fazama društvenog razvoja i u pojedinim državama. Sa takve polazne osnove čini se osvrt i na stvaranje i razvoj našeg, jugoslovenskog pravosuđa. Stvaranje i razvoj pravosuđa naše zemlje uslovljen je razvojem i karakterom naše socijalističke revolucije. Kao deo političkog sistema pravosuđe se razvijalo u skladu sa razvojem društveno-ekonomskih i političkih odnosa naše društvene zajednice. Njegova uloga i funkcija određeni su revolucionarnim preobražajem našeg društva, ciljevima i karakterom tog preobražaja i stepenom društveno-ekonomskog razvoja. Kao deo i izraz jedinstvene političke vlasti radničke klase i radnog naroda, pravosuđe je u svome razvoju sledilo izgradnju društveno-ekonomske baze i stepen razvijenosti društveno-ekonomskih i političkih odnosa, ali je sa svoje strane vršilo aktivan uticaj na razvoj tih odnosa. Drugim rečima, pravosuđe je štitilo tekovine i vrednosti koje je naše društvo ostvarilo u svom revolucionarnom, socijalističkom razvoju, i ujedno, u domenu svoga delovanja pospešivalo dalje razvijanje tih vrednosti i procesa ukupnog socijalističkog razvoja. Takav karakter i razvoj našeg pravosuđa bio je od samog početka njegovog stvaranja, od početka narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije i nadalje do ovog perioda intenzivnog i svestranog razvoja socijalističkih društvenih odnosa, samoupravnog socijalizma.

II

U vatri narodnooslobodilačke borbe i revolucije, sa razbijanjem državnog aparata bivše Jugoslavije i njenog pravnog poretka, stvarano je i novo revolucionarno pravosuđe, sa revolucionarnom suštinom i ulogom, kao klasno politički instrument za ostvarivanje ciljeva revolucije sprovođenjem revolucionarne, socijalističke zakonitosti. Takvo pravosuđe stvarano je još u prvim danima narodnooslobodilačke borbe, sa stvaranjem partizanskih odredba i narodnooslobodilačkih odbora. Karakterističke i odlike socijalističke revolucije uslovljavale su razvoj i ulogu novog, revolucionarnog pravosuđa. Kao organi revolucije sudovi su ostvarivali funkciju i zadatke koji su se postavljali u revolucionarnom preobražaju. Novo pravosuđe i pravni sistem stvarani su na novim, revolucionarnim osnovama, u duhu karaktera i ciljeva narodnooslobodilačke borbe. Stoga nema pravnog kontinuiteta između pravosuđa i pravnog sistema bivše Jugoslavije i novog, revolucionarnog sudstva.

Sa stvaranjem partizanskih odredba stvarani su i sudovi pri njima, koji su preteča vojnih sudova, a sa stvaranjem narodnooslobodilačkih odbora stvarani su pri njima sudovi iz kojih su ponikli redovni sudovi. Međutim, u pogledu uloge i karaktera sudova pri partizanskim odredima i narodnooslobodilačkim odborima nije bilo razlike. Njihova suština je bila ista. Bili su organi revolucije i narodnooslobodilačkog pokreta i delovali su na principima narodnooslobodilačkog rata i revolucije, ostvarujući oslobodilačke i revolucionarne ciljeve i zadatke. Sudovi pri partizanskim jedinicama, formirani direktivama Vrhovnog štaba NOPOJ sudili su neprijateljima revolucije, fašističkim zlikovcima i izdajnicima. Sa formiranjem narodnooslobodilačkih odbora suđenja za civilne delikte spadaju u nadležnost narodnooslobodilačkih odbora, odnosno sudova koji su pri njima formirani. Sudovi pri partizanskim jedinicama sudili su za civilne delikte samo izuzetno. Prema tome, još u početku narodnooslobodilačke borbe stvaraju se koreni novog pravosuđa, vojnog koje je nastalo iz sudova stvaranih u okviru partizanskih jedinica i redovnog pravosuđa poniklog iz sudova koji su stvarani u okviru narodnooslobodilačkih odbora.

Iako u teškim ratnim uslovima, u postupku pred ovim sudovima utvrđivane su potpuno i istinito sve činjenice i okolnosti koje su od značaja za donošenje odluke. Utvrđivana je materijalna istina. Okrivljeni je pre donošenja odluke ispitivan. Dokazi su izvođeni na inicijativu okrivljenog ili suda. Izvedenim dokazima utvrđivane su činjenice na osnovu kojih je podizana optužnica, koju je čitao član sudskog veća, a svi borci odreda donosili su odluku. Pri odlučivanju vodilo se računa o političkoj situaciji i efektu koji bi u javnosti izazvala određena sudska odluka. To je u mnogome doprinelo stvaranju i razvijanju poverenja narodnih masa u novo sudstvo. Pored principa materijalne istine, u postupku je ostvarivan i princip konkretne, individualne odgovornosti okrivljenog, pri čemu je utvrđivan stepen odgovornosti okrivljenog i sobzirom na to donošena odluka. To se naročito manifestovalo u slučajevima kada je suđeno većoj grupi zarobljenih odnosno uhvaćenih pripadnika neprijateljske formacije, kada je u odnosu na

svakog od njih utvrđivan stepen odgovornosti, pa je u zavisnosti od rezultata postupka u odnosu na svakog donošena odgovarajuća odluka.

Narodnooslobodilački odbori su vršili sudsku funkciju pored brojnih drugih obaveza i zadataka koje je narodnooslobodilačka borba postavljala pred njih kao pred revolucionarne organe narodne vlasti. Narodni sudovi u okviru narodnooslobodilačkih odbora sudili su za lakša krivična dela opšteg kriminala (uvrede, klevete, krađe) i građansko-pravne sporove. Građansko-pravne sporove rešavali su uglavnom izmirenjem stranaka, pri čemu su svojim delovanjem, ukazivanjem na ratnu situaciju i ratne uslove suzbijali parničarski duh, a sve u interesu jedinstva naroda i ostvarivanja ciljeva narodnooslobodilačke borbe. Sobzirom na to da tokom 1941. godine i početak 1942. godine nije bilo određenih propisa za postupanje sudova, sudska funkcija se odvijala na osnovama i u duhu narodnooslobodilačke borbe i revolucije, na osnovu revolucionarne svesti i zakonitosti.

Međutim, ubrzo se pojavljuju i prvi propisi, a tokom dalje narodnooslobodilačke borbe, sa oslobođenjem širih teritorija, stvaranjem krupnih jedinica narodnooslobodilačke vojske i izgradnjom narodnooslobodilačkih odbora, postaje sve intenzivnija normativna delatnost koja se odnosi na organizaciju i funkcionisanje pravosuđa. Ti propisi, u početku donošeni najčešće u vidu naredbe i uputstava, zasnivali su se na principima i smjernicama prožetim duhom i karakterom teokovina i ciljeva narodnooslobodilačke borbe i revolucije. Tako, Vrhovni štab NOPOJ februara 1942. godine u Foči donosi poznate propise tzv. Fočanske propise, koji se odnose na ustrojstvo i rad narodnooslobodilačkih odbora, ali i na neka bitna pitanja sudstva. Ovo su prvi propisi koji određuju regulišu položaj i funkcionisanje revolucionarnih sudova. Prema Fočanskim propisima, koji su imali veliki značaj za razvoj sudstva i ostvarivanje njegove funkcije" gonjenje špijuna, izdajica, plaćenika i agenata neprijatelja, borba protiv sabotera i paničara u prvom redu vojnim vlastima, uz saradnju narodnooslobodilačkih odbora. Krivice po ovim delima sude vojni sudovi. Narodnooslobodilački odbori vode borbu protiv krađe, pljačke, razbojništva, nereda. Oni rešavaju sve sporove između pojedinih građana". Primena Fočanskih propisa je dolazila do sve većeg izražaja pobeđom oslobodilačkog pokreta i širenjem oslobođenih teritorija. Pored Fočanskih propisa, značajan dokument za organizaciju i funkcionisanje pravosuđa bila je odluka Vrhovnog štaba NOPOJ od 20. decembra 1942. godine. Ovom odlukom je predviđeno novo ustrojstvo, nadležnost i funkcija vojnih sudova, Predviđena je organizacija vojnih sudova kod udarnih brigada koji su formirani kao stalni vojni sudovi. Utvrđeni su odnosi između pojedinih vojnih sudova u pogledu nadležnosti. Propisano je da postupak bude, brz kratak i usmen. Vojni sudovi su imali i svoje islednike, koji su vršili isleđenje i sačinjavali optužnice. Tu se nalaze začeci institucije vojnog odnosno javnog tužilaštva, jer je izvršeno odvajanje funkcije krivičnog gonjenja od funkcije presuđenja.

Krajem 1942. i u toku 1943. godine intezivira se učvršćivanje postojećih i formiranje novih narodnooslobodilačkih odbora. Pored opštinskih formiraju se i Sreski, pa i Okružni narodnooslobodilački odbori, a time su se stvorili uslovi da se u suđenju sprovede drugostepeni, a u nekim slučajevima i postupak u trećem stepenu.

Za dalji razvoj pravosuđa značajna je uredba Nacionalnog komiteta oslobođene Jugoslavije od 24. maja 1944. godine. Ovom uredbom je utvrđena stvarna nadležnost vojnih sudova za dela izdaje i ratnog zločina. Predviđena su i bliže određena vojna krivična dela izvršena u toku narodnooslobodilačkog rata. Utvrđena je nadležnost vojnih sudova za sva dela ratnih zločinaca i narodnih neprijatelja. Uredba je značajna i zbog toga što su u vreme oslobođenja vojni sudovi sudili u ne malom broju slučajeva ratnih zločinaca i narodnih neprijatelja.

Pored navedene uredbe o vojnim sudovima za izgradnju i funkciju pravosuđa u to vreme značajan je i Predlog za formiranje narodnih sudova od 19. maja 1944 godine donet od strane Nacionalnog komiteta oslobođene Jugoslavije. Ovaj predlog je poslužio zemaljskim većima narodnog oslobođenja kao osnova za normativnu aktivnost na stvaranju i razvijanju sudova. Njime se predviđa obrazovanje Opštinskih narodnih sudova za opštine, Sreskih narodnih sudova za srezove i Okružnih narodnih sudova za okruge. Predlogom se insistira na organizovanju sudova kao posebnih i samostalnih organa za vršenje sudske funkcije i naglašava samostalnost sudova u donošenju odluka. U tom smislu u Predlogu se predviđa da „sudovi za svoje odluke ne odgovaraju narodnooslobodilačkom odboru, pa ni Skupštini (Plenumu)”. Naglašen je značaj sudova koji su najbliži narodu i čija je stvarna nadležnost najšira. Formiranjem viših sudova stvoreni su uslovi za dvostepeno suđenje, pa je predlogom predviđena dvostepenost suđenja. Takođe je predviđena izbornost sudova na način što se Opštinski sudovi biraju neposredno od naroda, a Sreski i Okružni na Skupštinama sreskih odnosno Okružnih narodnooslobodilačkih odbora, s tim da lica koja se biraju za sudije nisu članovi NOO. Naglašen je karakter demokratskog sudovanja, javnost sudske rasprave, kontradiktornost postupka, pravo okrivljenog na odbranu s pravom da može uzeti branioca, s tim što se u određenim slučajevima branilac postavlja po službenoj dužnosti. Kod svakog suda se obezbeđuje institucija javnog tužioca sa funkcijom krivičnog gonjenja. U duhu ovog predloga zemaljska antifašistička veća odnosno glavni odbori preduzeli su mere za organizaciju pravosuđa. Tako, na osnovu ovlašćenja Predsedništva ASNOS-a od 23. 3. 1945. godine, poverenik za pravosuđe Srbije donosi uputstvo o privremenom uređenju narodnih sudova za Federalnu Srbiju, kojim se bliže određuju organizacija, nadležnost i principi rada sudova, a 20. 4. 1945. godine Predsedništvo ASNOS-a je donelo Zakon o ustanovljenju Vrhovnog suda Srbije. Formira se i javno tužilaštvo Srbije. Međutim, formiranjem Vrhovnog suda Demokratske Federativne Jugoslavije i Javnog tužilaštva Demokratske Federativne Jugoslavije Odlukom Predsedništva AVNOJ-a od 3. februara 1945. godine završava se odlikovanje pravosudne organizacije u zemlji.

Prikaz stvaranja i razvoja pravosuđa u toku Narodnooslobodilačke borbe pokazuje da je već u toku oružanog dela revolucije stvorena pravosudna organizacija koja je prožeta revolucionarnim duhom. Stvoreni su osnovni principi organizacije i funkcije pravosuđa na osnovu kojih se ostvarivalo sudovanje u veoma teškim uslovima vođenja narodnooslobodilačkog rata. Prema tome, za pravosuđe stvoreno u toku narodnooslobodilačkog rata, treba istaći: da je bilo revolucio-

narno, da su pripadnici buržoazije odgovarali pred njim kao saradnici okupatora, da je izražavalo i obezbeđivalo interese radničke klase, radnog naroda i socijalističke revolucije. Bila je zastupljena javnost sudovanja, narod je bio uključen u donošenje odluka, a u nekim slučajevima i u izvršenje istih. Odgovornost okrivljenog je bila individualna, a postupak demokratski. Funkcija gonjenja je bila odvojena od funkcije presuđenja. Utvrđivana je materijalna istina. Odluk aje donošena posle ispitivanja okrivljenog i utvrđivanja krivice. Kazne nisu imale za cilj odmazdu i osvetu; već vaspitni uticaj na okrivljenog i okolinu, što nije otupljivalo njihovu revolucionarnu i klasnu oštricu; već naprotiv omogućavalo da klasni, revolucionarni, demokratski i humani principi, koji su suština naše proleterske revolucije, dođu do izražaja

III

Kada je 15. maja 1945. godine ostvarena istorijska pobjeda nad fašizmom i oslobođenje naše zemlje, kada je pobedila socijalistička revolucija i stvorena nova država — Demokratska Federativna Jugoslavija, zajednica zbratimljenih i ravnopravnih naroda i narodnosti, i nova narodna vlast — vlast radničke klase i radnog naroda. Socijalistička revolucija se nastavlja. Pitanje vlasti je rešeno. Vlast je u rukama radničke klase i radnog naroda. Nastavljena je borba za učvršćenje nove državne zajednice i narodne vlasti. Počinje obnova i izgradnja ratom opustošene zemlje. 1946. godine donosi se Ustav koji izražava i potvrđuje novu državnu zajednicu, narodnu vlast, ravnopravnost naroda i narodnosti. Utvrđuje se državna svojina kao osnovica političke vlasti i državnog privrednog planiranja. 1945—1946. godine na osnovu Zakona o agrarnoj reformi i unutrašnjoj kolonizaciji izvršene su promene u zemljišnoj svojini prema načelu „Zemlja pripada onima koji je obrađuju”; a 1946—1948. godine izvršena je nacionalizacija osnovnih privrednih grana (industrija, rudarstvo, transport, bankarski sistem i dr.) Usled privredne zaostalosti, teških ratnih posledica i drugih složenih objektivnih i subjektivnih uslova koji su karakterisali postojeće stanje, bilo je nužno organizovati privredu kao centralizovanu organizaciju državnih preduzeća, direkcija i upravnih organa, te centralizovano organizovati i državni aparat sa značajnim ovlašćenjima u državnim planom usmeravanoj privredi. Takav razvoj je uslovljavao jačanje državnih i administrativnih elemenata u privredi i društvu.

Uporedo sa navedenim društveno-ekonomskim i političkim kretanjima u tom periodu razvijao se i odgovarajući, novi pravni poredak. Stvara se nov pravni poredak koji izražava, potvrđuje i štiti ostvarene tekovine i vrednosti i otvara procese daljeg razvijanja i sadržajnog, socijalističkog obogaćivanja društveno ekonomskih i političkih odnosa. Još u toku 1945. godine doneti su: Zakon o krivičnim delima protiv naroda i države, Zakon o krivičnim delima protiv službene dužnosti, Zakon o zaštiti društvene imovine, Zakon o krivičnim delima protiv naroda i države, Zakon o zabrani izazivanja nacionalne, verske i rase mržnje i razora. Iste 1945. godine donet je i Zakon o uređenju sudova opšte nadležnosti kojim su utvrđena osnovna načela i organizacija sudova.

Ustavom od 1946. godine sudstvo se utvrđuje kao jedna od osnovnih ustavnih institucija političke vlasti radničke klase i radnog naroda i kao organ i oblik učvršćivanja tekovina socijalističke revolucije. Njime se isto tako utvrđuju osnovni principi od značaja za organizaciju, karakter i funkciju sudstva. Ti principi su u suštini potvrda i razrada principa na kojima su stvarani i funkcionisali sudovi u toku NOB-e. Ustavom je naglašena samostalnost sudova u donošenju odluka, kao i vezanost sudova za Ustav i Zakon, Samostalnost sudova kreće se u granicama Zakona i obezbeđuje Zakonima uređenju zaštitu prava i sloboda građana, kao i zaštitu društvenih interesa. Ovakvoj samostalnosti sudova, koja je uslov i garant efikasnog ostvarivanja sudske funkcije, strana je svaka arbiternost i samovolja u sudovanju. Ovim Ustavom je, pored ostalog, naglašena izbornost sudija, zbornost u suđenju, zatim učešće građana — porotnika u suđenju, jednakost građana pred sudom. Zajedno sa ostalim principima sudovanja (utvrđivanje materijalne istine, javnost sudske rasprave, kontradiktornost postupka i dr.). Ustav od 1946. godine ja na postojećem stepenu razvitka našeg društva svojim rešenjem obezbeđivao položaj i ulogu pravosuđa sa naglašenom funkcijom pravosudnih organa kao državnih organa. Načelima i rešenjima o položaju i funkciji pravosudnih organa, kao i nekim rešenjima koja se odnose na prava, dužnosti i slobode građana, Ustav daje osnovu za zakonodavnu delatnost u materiji iz delokruga rada pravosuđa. Već 1946. godine donet je Zakon o Javnom tužilaštvu koji razrađuje Ustavna rešenja o položaju i funkciji ovog organa. Prema Ustavu i ovom Zakonu tužilaštvo je ustanovljeno kao poseban organ Savezne narodne skupštine koji pored funkcije krivičnog gonjenja izvršilaca krivičnih dela, vrši nadzor nad sprovođenjem odnosno izvršavanjem Zakona od strane organa, organizacija i građana i preduzima Zakonom određene mere i pravna sredstva za zaštitu društvenog interesa, prava i zakonskih interesa građana i organizacija. U oblasti propisima utvrđenog poslovanja privrednih preduzeća i njihovim međusobnih odnosa u sprovođenju državnog privrednog plana, 1946. godine je donet Zakon o rešavanju imovinskih sporova putem državne arbitraže, pa se tada pojavljuje državna arbitraža kao stručno, upravno telo koje rešava o odnosima koji proizilaze iz poslovanja privrednih preduzeća na području sprovođenja i izvršenja privrednog plana i privredne politike. Međutim, već 1948. godine donosi se Zakon o državnoj arbitraži, i od tada, a naročito od 1950. godine, organizacija i funkcija arbitraže sve više poprima elemente sudske funkcije (zbornost u suđenju, jačanje principa zakonitosti umesto principa oportuniteta), te najzad 1954. godine ne prerasta u privredni sud. Kako su već u toku 1945. godine doneti navedeni zakoni od značaja za krivično sudovanje (Zakon o krivičnim delima protiv naroda i države, Zakon o ozabrani izazivanja nacionalne, verske i rasne mržnje i razora, Zakon o krivičnim delima protiv službene dužnosti i dr.) i time stvoreni neki delovi posebnog dela krivičnog zakonika, koji je donet 1951. godine, a 1948. godine donet i Zakon o krivičnom postupku, to je već u to vreme, zajedno sa Zakonom o javnom tužilaštvu i Osnovnim zakonom o uređenju sudova opšte nadležnosti, stvoreno nužno zakonodavstvovano nužno zakonodavstvo koje je u mnogome omogućilo efikasno delovanje sudova i tužilaštva na području krivičnog sudovanja, po-

stvo koje u mnogome omogućilo efikasno delovanje sudova i tužilaštva na području krivičnog sudovanja, posebno na planu suzbijanja političkog i privrednog kriminaliteta, jer je neprijateljska delatnost ostataka buržoazije i kontrarevolucionarnih elemenata upravo vršenjem ovih vrsta kriminaliteta bila usmerena protiv tekovina socijalističke revolucije — narodne vlasti, jedinstva i ravnopravnosti naroda i narodnosti, državne svojine i privrednog planiranja. Naime, ostaci buržoazije i kontrarevolucionarne snage svim silama pokušavaju da restauriraju kapitalistički sistem, da onemoguće učvršćenje i razvijanje narodne vlasti, bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti i drugih tekovina socijalističke revolucije, da onemoguće dalje revolucionarne preobražaje i izgradnju socijalističkog društva. Pri tome, neprijateljske snage obilato koriste veoma teško ekonomsko stanje koje je rat ostavio i sve teškoće sa kojima se naša nova zajednica susretala na svom revolucionarnom putu. U toj etapi naše revolucije pravosudni organi su dosledno primenjivali revolucionarnu zakonitost i kao klasno politički organi radničke klase i revolucije efikasno delovali krivičnom progonu saradnika okupatora i izdajnika, sabotera, špekulanata i svih koji su u toj klasnoj borbi vršili krivična del asuprotstavljajući se revolucionarnom preobražaju i izgradnji socijalističkog društva.

I upravo usred takvih intenzivnih i dinamičnih društveno-ekonomskih i političkih kretanja, kada naša revolucija razvija i krči puteve revolucionarnim preobražajima društva na principima stvaralačke primene marksizma — lenjinizma u našim specifičnim uslovima, na bazi odgovornosti KPJ i radničke klase pred sopstvenim narodom, na bazi ravnopravnosti komunističkih partija, naroda i države, te kada se pokazalo da naša revolucija nije revolucija po narudžbini, i upravo zato, 1948. godine, u jeku izgradnje zemlje, inforburo sprovodi nečuveni pritisak na našu mladu socijalističku zemlju, što je dovelo do njene totalne političke i ekonomske blokade. I u ovom periodu, kada komunistička partija Jugoslavije, radnička klasa i radni ljudi postižu istorijsku pobedu odbranivši samostalnost i nezavisnost naše zemlje u izgradnji socijalizma, marksističko-lenjinističke principe o izgradnji socijalizma i principe proleterskog internacionalizma, pravosudni organi su bili na visini svoje revolucionarne uloge i zadataka, ostali jedinstveni na revolucionarnim pozicijama, na liniji KPJ, i u domenu svoga delovanja efikasno postupali protiv onih koji su vršili krivična dela nasrtajima na slobodu i nezavisnost naše zemlje njene tekovine i njen socijalistički razvitak. Prema tome, poznavajući suštinu i pravce društveno ekonomskih kretanja, pa prema tome i duh zakonodavstva na osnovu kojeg su radili i koje su primenjivali, kadrovi pravosudnih organa, sudije i javni tužilac, mada u velikom broju bez pravničke spreme, njihovi idejno politički i moralni kvaliteti i klasna opredeljenost bili su od velikog značaja za uspešno izvršavanje zadataka u tome periodu revolucionarnog preobražaja.

Centralizovani, administrativni sistem državnog i društveno ekonomskog uređenja, koji je u našim posleratnim uslovima bio nužan za očuvanje tekovina revolucije, nove države i narodne vlasti, za relativno kratko vreme je stvorio uslove za svoj preoražaj u pravcu razvijanja socijalističkih društvenih odnosa. Naime, KPJ je na vreme ocenila opas-

nost po socijalistički razvitak od daljeg zadržavanja sistema osamostaljenosti države i državnog aparata sa državnim planom i monopolom na osnovi državne svojine, pa je 1950. godine, donošenjem Zakona o upravljanju privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva, predajom fabrika radnicima, otvorena nova stranica u istoriji naše socijalističke revolucije. Time naša revolucija prelazi horizonte i okvire do kojih su bile ostvarene druge socijalističke revolucije. Otvaraju se procesi samoupravljanja, samoupravnog socijalizma, procesi ostvarenja istoriskih ciljeva radničke klase i radnog naroda — oslobođenje od svih vidova otuđenosti radnog čoveka i njegovog rada. Otvaraju se procesi intenzivne decentralizacije i demokratizacije u privredii, društvenim službama, političko teritorijalnim organizacijama i čitavom društvu. Ovim zakonom se ostvaruje prerastanje državne svojine u društvenu svojinu na sredstvima za proizvodnju i uspostavlja se samoupravljanje proizvođača u privredi. Ovaj istorijski, revolucionarni čin, po svom značaju s pravom se izjednačuje sa periodom socijalističke revolucije u kome je radnička klasa uzela vlast u svoje ruke. Na osnovu promena u oblasti privrede i u organizaciji državnog sistema nastaje proces decentralizacije prenošenjem značajnih kompetencija sa saveznih i republičkih organa na narodne odbore. Za ovaj proces decentralizacije i demokratizacije značajni su Zakon o narodnim odborima od 1949. godine, koji je istakao samoupravljanje u lokalnim političko teritorijalnim zajednicama i Zakon o narodnim odborima od 1952. godine koji utvrđuje samoupravljanje u lokalnim zajednicama i poziciju narodnog odbora kao osnovnog organa vlasti radnog naroda.

Takav proces društveno-ekonomskog i političkog razvoja zahtevao je od pravosudnih organa organizovaniju i efikasniju aktivnost u pogledu zaštite zakonitosti, prava i sloboda građana i radnih ljudi kao proizvođača i samoupravljača i njihovih asocijacija. Stoga, IV Plenum CKSKJ od 1951 godine razmatra problematiku pravosuđa i donosi značajne zaključke koji se odnose na jačanje pravosuđa i zakonitosti. Ovi zaključci su značajni za dalji razvoj pravosuđa u pogledu njengovog osposobljavanja za efikasnije ostvarivanje uloge i vršenje funkcija u socijalističkom društvenom razvoju posle donošenja zakona o radničkom samoupravljanju. Oni su imali značaja za jačanje zakonitosti, za bolju organizovanost pravosuđa, njegovu demokratizaciju i razvijanje njengove samostalnosti i odgovornosti. I upravo u to vreme uvodi se sudska kontrola zakonitosti upravnih akata tako što sudovi postaju nadležni da odlučuju u upravni msporovima o zakonitosti individualnih upravnih akata organa uprave i organizacija koje vrše javna ovlašćenja.

Društveno ekonomske i političke promene nastale posle donošenja Zakona o radničkom samoupravljanju od 1950. godine, uslovile su donošenje saveznog ustavnog zakona od 13. januara 1953. godine. Suština ustanih promena je potvrda ostvarenog stepena razvoja društveno-ekonomskih i političkih odnosa na osnovu samoupravljanja i obezbeđivanje intenzivnijeg i šireg razvoja samoupravnih tokova i procesa. Ovim ustavnim zakonom utvrđuje se društvena svojina na sredstvima za proizvodnju i samoupravljanje proizvođača u privredi kao osnova društveno ekonomskog sistema, a Socijalistička demokratija kao suština i oblik političkog uređenja. Samoupravljanje radnog naroda u lokalnim zajednicama — opštini i srezu, samoupravljanje u oblasti prosvete, nauke i

kulture i drugim društvenim službama, skupštinski sistem vladavine u kome narodne skupštine i narodni odbori postaju najviši organi vlasti na svom području u okviru prava i obaveza političko teritorijalne zajednice, a narodni odbori i osnovni organi vlasti radnog naroda, postaju osnova društveno političkog sistema zajednice. Sa razvojem Socijalističke demokratije i samoupravljanja jača uloga zakonitosti. Pored već utvrđenih brojnih političkih i ekonomskih prava, utvrđuje se i pravo proizvođača i građana na samoupravljanje.

Navedene promene u ekonomskim i političkim odnosima značajne su i za položaj i funkciju sudstva u ovom periodu razvoja. Ustavni zakon ne tretira pitanja sudstva, već ostavlja da se suštinska pitanja pravosuđa utvrde posebnim zakonom, što je i učinjeno zakonom o sudovima od 5. jula 1954. godine. Međutim, samo dve odredbe koje ovaj ustavni zakon sadrži u pogledu pravosuđa značajne su za položaj pravosuđa u jedinstvenom sistemu vlasti radnog naroda. Predviđa se, naime, da prava federacije u oblasti pravosuđa vrši Savezni Vrhovni sud i drugi Savezni sudovi na osnovu Saveznih zakona. Ovim je istaknuta samostalnost sudova koji nisu u sastavu drugih organa — predstavničkih tela, izvršnih i upravnih organa. Utvrđeno je da Savezna skupština na zajedničkoj sednici oba veća vrši izbor sudija Saveznog suda. Ova rešenja su sprovedena i u Republičkim Ustavnim zakonima, kao i statutu APV.

Posle donošenja Ustavnog zakona, 5. VII 1954. godine, donet je i zakon o sudovima. Ovaj zakon ima ustavni značaj i donet je po postupku za donošenje ustava. Njime se rešavaju suštinska pitanja sudstva. Utvrđuje se ustavni položaj i karakter sudova, kao i njihov odnos prema organima vlasti i izvršnim organima. Ovaj zakon doprinosi i razvoju sudskog sistema. Predviđaju se tri vrste redovnih sudova: sudovi opšte nadležnosti, privredni i vojni sudovi. Svi ovi sudovi deluju na jedinstvenim načelima i na osnovu jedinstvene primene zakona.

Predviđena je vezanost suda za ustav i zakon, što podcrtava nezavisnost suda i stvara uslove za uspešnu zaštitu zakonitosti, prava i na zakonu zasnovanih interesa građana, radnih ljudi i organizacija. To znači da sudovi ostvaruju funkciju na osnovu i u okviru ustava i zakona. Ovakvo ostvarivanje funkcije ne predstavlja prostu i šablonsku primenu zakona, jer u zakonu nema gotove odluke za konkretan slučaj. Naprotiv, sud vrši kreativnu delatnost kada konkretan slučaj koji raspravlja i o kome odlučuje utvrđuje činjenično i potom na taj slučaj primenjuje zakonsku normu, vršeći time konkretizaciju iste.

Sudovi su nezavisni u donošenju odluka. To podcrtava njihovu samostalnost kao organa u jedinstvenom sistemu vlasti radnog naroda. Oni nisu nezavisni od zakona, od vladajućih društveno ekonomskih i političkih odnosa, već, naprotiv kao deo i faktor političkog sistema putem primene zakona doprinose zaštiti i razvoju tih odnosa. Prema tome nezavisnost sudova u donošenju odluka je u funkciji uspešne i stvaralačke zaštite i razvijanja ostvarenih društvenih vrednosti.

Javnost sudske rasprave onemogućuje zatvorenost suda i stvara uslove za učešće građana i radnih ljudi u njegovom radu. Naime, građani i radni ljudi imaju pravo i mogućnost na neposredno prate sudske

rasprave i time ostvaruju određenu kontrolu nad sudskim radom, što doprinosi većem autoritetu sudskog rada i njegovih odluka, a omogućuje i vaspitni uticaj suda.

Jednakost građana pred sudom je potvrda i izraz jednakosti pred zakonom i principa ravnopravnosti građana bez obzira na narodnost, veroispovest i rasu. Jednakost građana pred sudom znači jednako pravo građana i organizacija na sudsku zaštitu.

Učešće građana u suđenju obezbeđuje da građani i radni ljudi putem porotnika neposredno učestvuju u sudskom postupku i donošenju odluka, što obezbeđuje i društveni, pozitivni uticaj društva na rad suda. Činjenica da su sudije porotnici u postupku i donošenju odluka u svemu ravnopravne sa redovnim sudijama govori o značaju učešća građana u ostvarivanju sudske funkcije.

Pravo na žalbu protiv prvostepene odluke, dvostepenost u suđenju, te mogućnost da se sudska odluka izmeni odnosno ukine samo od strane suda i to višeg suda, i u zakonom utvrđenom postupku — takođe su osnovana načela utvrđena u zakonu o sudovima.

Princip zbornosti koji se sastoji u tome da u pravilu sudovi sude u većima takođe predstavlja jedan od značajnih principa sudovanja. Sudska veća su po pravlu sastavljena od redovnih sudija i sudija porotnika.

Pored navedenih načela utvrđenih zakonom o sudovima, za organizaciju i funkciju sudova značajna su i načela, kao što su: ovlašćenja redovnih i vojnih sudova da vrše kontrolu zakonitosti upravnih akata, načelo federalizma koje se izražava u organizaciji sudskog sistema u federaciji, republikama i autonomnim pokrajinama, pravo na odbranu u sudskom postupku, položaj javnog tužioca koji u sudskom postupku ima položaj stranke, odvojenost funkcije gonjenja od funkcije presuđenja, kontraktdiktornost, neposrednost i usmenost sudskog postupka. Institucija izuzeća sudija i zabrana bavljenja poslovima koji nisu u skladu sa njihovim položajem ili dovode u sumnju njihovu nepristranost, sprečavaju pristrasnost sudije u postupku donošenja odluka. S druge strane sudija ne može biti uzet na odgovornost za mišljenje i glas dat u postupku donošenja odluka, što obezbeđuje njegovu samostalnost u oceni činjenica, interpretaciji i primeni propisa. Međutim, iz napred izloženih principa proizilazi višestruka kontrola i nadzor nad zakonitošću rada sudija, što sve doprinosi i povećanju njegove odgovornosti za zakonito i efikasno ostvarivanje društvene funkcije koju vrše.

Sudovi opšte nadležnosti ili redovni sudovi stvoreni su u toku Narodnooslobodilačkog rata. Njihova stvarna nadležnost je najšira, jer pored sudovanja u građansko-pravnim i krivičnim predmetima sude i po predmetima upravnih sporova. To su: Sreski (sada Opštinski), Okružni, Vrhovni sudovi republika i autonomnih pokrajina i Savezni Vrhovni sud. Oni su deo jedinstvenog sistema pravosuđa. Sude o imovinskim, bračnim, porodičnim, radnim i drugim sporovima između građana i pravnih lica, kao i za krivična dela koja su predviđena u materijalnom krivičnom zakonodavstvu. U njihovoj nadležnosti je i suđenje po upravnim sporovima u kojima ocenjuju zakonitost pojedinačnih upravnih akata upravnih organa i organizacija koje vrše javna ovlašćenja. Nadležnost ovih sudova je postavljena tako da su osnovni nosioci sudo-

vanja oni sudovi koji imaju prvorazrednu nadležnost, čija je nadležnost ujedno najšira i koji su najbliži građanima, što omogućuje i efikasnije učesće građana u suđenju. Sudije ovih sudova na demokratski način biraju predstavnička tela društveno-političkih zajednica, a mogu biti razrešeni samo po postupku i u zakonu utvrđenim slučajevima.

Pored sudova opšte nadležnosti vojni sudovi su nikli u toku Narodnooslobodilačke borbe. U početku stvaranja pravosuđa bili su jedini narodni sudovi, a kasnije, stvaranjem i izgradnjom organa narodne vlasti i redovnih sudova, došlo je i do njihovog odvajanja od redovnih sudova. To odvajanje od redovnih sudova je potvrđeno ustavom od 1946. godine, i zakonom o vojnim sudovima od 1947. godine. Na osnovu ustavnih načela o sudovima prema zakonu o sudovima od 1954. godine, koja se u svemu odnose i na vojne sudove. 1955. godine, je donet zakon o vojnim sudovima, kojim se ustvari potvrđuju utvrđena načela o sudovima i uređuju odnosi vojnih sudova prema ostalim organima sudskog sistema. Zasnivajući se na ustavnim načelima o sudovima, organizacija, funkcija i nadležnost ovih sudova je prilagođena specifičnostima s obzirom na njihovu nadležnost u odnosu na određenu kategoriju lica i kriv. dela. Oni sude za određena krivična dela učinjena od strane vojnih lica i određene kategorije nevojnih lica, kao i po određenim sporovima u vezi sa oštećenjem imovine i materijalnim obavezama prema Državi od strane vojnih lica ili građanskih lica na službi u JNA. Nadležni su i za upravne sporove protiv upravnih akata vojnih organa. Postoji prvorazredni vojni sud i vrhovni vojni sud. Sudije vojnih sudova postavlja i razrešava Vrhovni komandant JNA.

Javno tužilaštvo je poniklo u toku narodnooslobodilačke borbe, a ustanovljeno je Ustavom od 1946. godine, s tim što su njegova organizacija i nadležnost razrađeni Zakonom o javnom tužilaštvu od 1946. godine. Kao poseban organ Savezne narodne skupštine ovlašćeno je da pored krivičnog progona izvršilaca krivičnih dela vrši nadzor nad pravilnim ispunjavanjem Zakona od strane građana, organa i organizacija i da preduzima Zakonom određene mere i pravna sredstva radi zaštite zakonitosti i društvenih interesa. Javno tužilaštvo je pored krivičnog gonjenja vodilo i prethodni postupak. Ustavni zakon od 1953. godine, vrši izvesne promene o odnosu na javno tužilaštvo tako da isto ima tretman organa koji je u širem smislu organ uprave, s tim što ima posebna ovlašćenja i samostalnost u vršenju svoje funkcije. Sada Savezno izvršno veće ima pravo da vrši nadzor nad zakonitošću rada tužilaštva i druga prava koja ima prema drugim savezним organima uprave. Zakon o javnom tužilaštvu od 1954. godine, određuje regulišu položaj tužilaštva, njegovu nadležnost i ovlašćenja. Ističe se samostalnost javnog tužilaštva u ostvarivanju funkcije koju vrši u okviru i na osnovu Zakona, ali i na osnovu smernica saveznih i republičkih izvršnih veća. Ono dobija karakteristike pravosudnog organa sa osnovnom funkcijom gonjenja učinilaca krivičnih dela i privrednih prestupa. Organizovano je i objedinjeno na principima centralizma, organizacionog jedinstva i subordinacije. Njegov položaj kod suda je položaj stranke u sudskom postupku

Na principima na kojima je zasnovana organizacija i delovanje javnog tužilaštva zasnovano je i vojno tužilaštvo. Ono je stvoreno u toku narodnooslobodilačke borbe, a njegov položaj u pravosudnom sis-

temu organizacija i nadležnost utvrđeni su zakonima o vojnom tužilaštvu od 1946. i 1955. godine. Njegova osnovna nadležnost je gonjenje učinilaca krivičnih dela iz nadležnosti vojnih sudova.

U svojoj etapi razvoja društveno-ekonomskih odnosa i samoupravljanja sa sve širom društveno-ekonomskom bazom, razuđuje se pravni sistem, pa se nameće potreba za obrazovanjem novih pravosudnih organa za rešavanje određenih odnosa koji proizilaze iz savremenog razvoja društveno-ekonomskog i političkog sistema. Tako, u periodu 1950—1954. godine formiraju se: privredni sud, koji izrasta iz državne arbitraže, javno pravobranilaštvo i sudija za prekršaje.

Privredni sudovi su ustanovljeni Zakonom o privrednim sudovima od 1954. godine. Nastali su iz državne arbitraže koja je formirana 1946. godine, radi rešavanja imovinskih sporova između državnih preduzeća na liniji usklađivanja delatnosti preduzeća sa privrednim planom i privrednom politikom. Državna arbitraža je tokom razvoja poprimila elemente pravosudnog organa, naročito posle Zakona o državnoj arbitražom od 1948. godine, posebno od 1950. godine, kada u njenom radu jača načelo zakonitosti umesto principa oportuniteta, zbornost u suđenju i odgovarajući metodi suđenja. Prema tome, razvoj društveno-ekonomskih odnosa, posebno samoupravljanja proizvođača u privredi, te promene u sistemu privrednog planiranja uslovili su preraštanje državne arbitraže u privredni sud. Postoje: okružni privredni sudovi, viši privredni sudovi i vrhovni privredni sud. Nadležnost privrednih sudova su sporovi između privrednih organizacija i između subjekata sa svojom pravnom licu. Takođe sude za naknadu štete u slučajevima spora između ovih organizacija. Pored ovoga, sude za privredne prestupe koje čine ove organizacije ili odgovorna lica na štetu društvenih interesa. Ovi sudovi rade na istim principima kao i redovni sudovi i u pogledu njihovog položaja u pravosudnom sistemu nema razlike između njih i redovnih sudova.

U širem smislu pravosuđa čine i javno pravobranilaštvo, sudija za prekršaje i advokatura.

Javno pravobranilaštvo je obrazovano 1951. godine. Formirano je zbog potrebe objedinjavanja funkcije zastupanja društveno-političkih zajednica i njenih organa u imovinsko-pravnim odnosima i drugim slučajevima zaštite društvene imovine. Pored funkcije javnog zastupanja pravobranilaštvo ima i određena ovlašćenja u vezi sa imovinsko-pravnim pitanjima zaštite društvene imovine. Ono nije jedinstvena organizacija, ali je samostalna u ostvarenju svoje funkcije. Pravobranilaštvo se obrazuje od strane predstavničkih tela društveno-političkih zajednica.

Sudije za prekršaje su opštinski organi. Bira ih i razrešava skupština opštine. U svome radu vezani su za zakon, a nezavisni su u donošenju odluka. Sude zbog prekršaja povrede pravnog poretka i društvene discipline za koje je predviđena prekršajna kazna. Prekršajni postupak se u osnovi odvija na principima krivičnog postupka i njemu su u osnovi zastupljene garancije za prava čoveka kao i u krivičnom postupku. U drugostepenom prekršajnom postupku odlučuje se u većina koja deluju kao veća za prekršaje.

Advkatūra je kao samostalna društvena služba osnovni oblik pravne pomoći. U pružanju stručne pomoći strankama u postupku ona ima značajna ovlašćenja i obaveze u cilju ostvarivanja na zakonu zasnovanih interesa stranaka. Njena funkcija je značajna u interesu stranke, pravnog poretka i pravosuđa.

IV

Razvijenija društveno-ekonomska baza, ostvareni napredak u razvoju samoupravljanja u svim oblastima društvenog života, učvršćuje položaj radnog čoveka kao proizvođača i samoupravljača i dalji razvoj društveno-ekonomskih, socijalističkih samoupravnih odnosa, nametnuli su potrebu da se pređeni razvojni put u izgradnji socijalizma i ostvarene tekovine ustanovo utvrde i da se otvore uslovi i postićaji za dalju decentralizaciju i deatizaciju i za dalji razvoj samoupravnih socijalističkih odnosa. Te promene i procesi usloveli su nove ustavne promene koje su se izrazile u Ustavu 1963. godine.

Kao osnovica društveno-ekonomskog uređenja ovim ustavom se utvrđuje slobodan udruženi rad sredstava za proizvodnju u društvenoj svojini i samoupravljanje radnih ljudi u proizvodnji i raspodeli društvenog proizvoda u radnoj organizaciji i društvenoj zajednici. Utvrđena su i ustavna prava i dužnosti radnih ljudi u radnoj organizaciji i njihovi ravnopravni odnosi u samoupravljanju, kao i što neposrednije odlučivanje radnih ljudi o raspodeli dohotka, o pitanjima rada, uređenju međusobnih odnosa i drugih pitanja od društveno-ekonomskog značaja za radnike i udruženi rad. Pošto su određeno označeni sadržaj i oblici ostvarivanja samoupravljanja radnih ljudi u radnoj organizaciji, naglašeno je da radni ljudi ostvaruju samoupravljanje i van radne organizacije, u društveno-političkim zajednicama, odlučuju o privrednom i društveno mrazvitku, o raspodeli i drugim pitanjima od zajedničkog interesa. Ističe se, da radni ljudi ostvaruju samoupravljanje u jedinstvenom društveno-ekonomskom sistemu u skladu sa Ustavom, Zakonom i statutima i da su odgovorni za svoj rad. Povreda samoupravnih prava radni hljudi je protivustavni akt. Samoupravljanje građana u opštini je označeno kao politička osnova jedinstvenog društveno-političkog sistema, a skupštine društveno-političkih zajednica ne samo kao najviši organi vlasti već i organi društvenog samoupravljanja u okviru prava i dužnosti odgovarajućih društveno-političkih zajednica.

Navedene promene su se odrazile i na položaj i dalji razvoj pravo- i građanina, pored već utvrđenih prava, sloboda i obaveza, u prvom redu se ističe da su slobode i prava čoveka i građanina neotuđivi deo i izraz socijalističkih i demokratskih odnosa zaštićenih Ustavom, odnosno u kojima se čovek oslobađa od svake eksploatacije i samovoljne i ličnim i udruženim radom stvara uslove za svetrani razvitak i slobodno izražavanje i zaštitu svoje ličnosti i za ostvarivanje ljudskog dostojanstva. Ističe se i neprikosnovenost prava građana na društveno samoupravljanje i utvrđuju oblici ostvarivanja tog prava.

Navedene promene su se održile i na položaj i dalji razvoj pravosuđa. Naglašava se da se sudska funkcija vrši u jedinstvenom sudskom sistemu. Pored sudova opšte nadležnosti, privrednih i vojnih sudova

predviđaju se i specijalizovani sudovi koji se ustanovljavaju zakonom. Pošto se u Ustavu ističe ustavna koncepcija sudstva i naglašavaju već utvrđeni osnovni principi pravosuđa, u tom pogledu se ne vrše neke suštinske promene. Međutim, značajno je za položaj pravosuđa u društvu, za njegov dalji razvoj i delatnost u procesu sve razvijenijih socijalističkih društvenih odnosa, to što Ustav utvrđuje da sudsku funkciju mogu vršiti pod uslovom određenim na osnovu zakona izabrani sudovi odnosno arbitraže i da se na osnovu Zakona mogu osnivati mirovna veća i druge ustanove za raspravljanje međusobnih sporova građana ili organizacija. Ovim su otvoreni procesi demokratizacije sudova i podruštvljenja njegove funkcije, što označava nastajanje procesa bitne promene sudstva u samoupravnom društvu, jer ta promena upravo i nastupa tamo gde umesto delovanja i intervencije suda kao državnog organa građani i radni ljudi na samoupravnoj osnovi, u okviru društvenih organa koje su samoupravno konstituisali, rešavanju o međusobnim spornim odnosima u svom interesu i interesu društvene zajednice. Druga značajna novina na istoj liniji jeste i ustavna obaveza sudova da prate i proučavaju društvene odnose i pojave od interesa za ostvarivanje sudske funkcije i da daju predloge za sprečavanje društveno opasnih i štetnih pojava i za učvršćivanje zakonitosti. Sem toga, utvrđuje se pravo i dužnost sudova da obaveštavaju skupštine dogovarajućih društveno-političkih zajednica o primeni znakova i o problemima rada sudova. Ova sudska funkcija označava otvaranje procesa izlaženja sudstva iz klasičnih okvira rada, njegovog otvaranja pre društvu i jačanje kao subjekta borbe za samoupravljanje i zaštitu samoupravnih odnosa. Time se ustvari sudska funkcija sadržajno obogaćuje i otvara proces razvoja sudova kao institucije društvenog samoupravljanja. Radi se o procesu uklapanja sudstva u samoupravne tokove društva, što otvara šire mogućnosti za njegovo delovanje i na području prevencije, jer njegova funkcija praćenja i proučavanja društvenih odnosa i pojava i predlaganja mera za sprečavanje društveno štetnih i opasnih pojava i za učvršćivanje zakonitosti doprinosi širem angažovanju organizovanih društvenih snaga na otklanjanju uzroka i uslova iz kojih takve pojave nastaju i koji im pogoduju. Obaveštavajući skupštine društveno-političkih zajednica o primeni zakona i problemima rada sudova između sudova i skupština stvaraju se određeni odnosi saradnje koji obezbeđuju adekvatnu aktivnost skupština na planu rešavanja problema sudstva i obezbeđenja podrške i uslova za uspešno izvršavanje sudske funkcije. Ne radi se samo o obezbeđenju kadrovskih, materijalnih i drugih uslova za rad sudova, što je inače veoma značajno, već i o proveri dejstva i uticaja zakonskih normi u njihovoj praktičnoj primeni, što ima određenog značaja u sferi zakonodavnih delatnosti.

U ovom periodu odvija se i intenzivna zakonodavna aktivnost na donošenja zakona od značaja za pravni sistem i njegovo usklađivanje sa nastalim društveno-ekonomskim i političkim promenama, kao i od značaja za delatnost pravosuđa na određenom stepenu društvenog razvoja. Tako, doneti su: Zakon o izmenama i dopunama krivičnog zakonika, Zakon o krivičnom postupku, Zakon o parničnom postupku, Zakon o prekršajima, Zakon o privrednim prestupima i drugi Zakoni od značaja za rad sudova i tužilaštva i ostvarivanje njihove funkcije.

Navedene promene, a naročito procesi demokratizacije i razvijanja samoupravljanja, zahtevale su usklađivanje pravosuđa sa njima i njegovu dalju izgradnju radi efikasnijeg delovanja na razvijanju socijalističkih društvenih odnosa i zaštiti društvenog poretka. Na toj liniji, februara 1965. godine doneti su: Osnovni zakon o sudovima opšte nadležnosti, Zakon o privrednim sudovima i Zakon o javnom tužilaštvu. Procesu demokratizacije i samoupravljanja koji su obezbedili jačanje pozicije građanina i radnog čoveka u proizvodnim odnosima i drugim oblastima društvenog života, zaoštrili su pitanje jačanja zakonitosti, pa prema tome i pravosuđe kao klasnog političkog instrumenta radničke klase i radnog naroda.

Ovim zakonima razrađuju se odredbe Ustava i na toj liniji obezbeđuje organizacija i delatnost pravosuđa koja adekvatnije izražava potrebe učvršćivanja i daljeg razvijanja socijalističkih društvenih odnosa i zakonitosti u smislu ostvarivanja prava i ispunjenja obaveza građana i radnih ljudi, njihovih organizacija i svih socijalističkih društvenih subjekata. Ovi zakoni stvaraju osnovu za efikasniji rad pravosudnih organa na koje se odnose, a zasnivaju se na već utvrđenim principima koji su u praksi potvrdili svoju vrednost, kao što su: nezavisnost i samostalnost sudija, izbornost, učešće građana u suđenju, javnost sudskog postupka i rada, s tim što se neki od ovih principa u savremenim uslovima društvenog razvoja obogaćuju i novim, socijalističkim sadržajima.

Međutim, od značajnih promena koje sadrže ovi zakoni treba navesti one koji se odnose na razvijanje unutrašnje demokratije i samoupravnih odnosa u pravosudnim organima, jer se i u ovoj oblasti društvenog rada položaj radnih ljudi usklađuje sa društveno-ekonomskim položajem radnih ljudi u drugim radnim organizacijama, pri čemu se imaju u vidu odgovarajuće specifičnosti položaj i funkcionisanja ovih organa. Sudovi i tužilaštva i na ovaj način se uklapaju u samoupravne tokove društva, a unutrašnji odnosi demokratizacije na principima samoupravljanja, ne samo što obezbeđuju veći značaj i ulogu ovih organa u ukupnom socijalističkom samoupravnom preobražaju društva, već i pospešuju unapređivanje njihove unutrašnje organizacije, stila i metoda rada, kao i ostvarivanje većih i boljih rezultata rada. Po svim bitnim pitanjima društveno-ekonomskog položaja radnih ljudi u ovim organima i drugim pitanjima od značaja za ostvarivanje uloge i funkcije ovih organa (raspodela dohotka, pitanje iz oblasti radnih odnosa, utvrđivanje i realizacija programa rada, unutrašnje organizacije i poslovanje) odlučuju radni ljudi neposredno ili preko Saveta kao organa upravljanja, i to samostalno ili zajedno odnosno u saglasnosti sa starešinama organa, s tim što starešini organa daju mišljenja odnosno stavljaju predloge za rešavanje pitanja iz njegove posebne nadležnosti.

Takođe je bliže razrađena navedena ustavna obaveza ovih organa u pogledu praćenja i proučavanja društvenih odnosa i pojava i obaveštavanja skupština i društveno-političkih zajednica. Precizira se obaveza sudova da obaveštavaju skupštine društveno-političkih zajednica i o potrebi donošenja i izmena propisa i preduzimanja mera radi sprečavanja društveno opasnih i štetnih pojava. Ova obaveza proširuje se utoliko što ovi organi o svojim zapažanjima i proučavanjima mogu

obaveštavati i druge organe i organizacije koje su ovlašćene da preduzimaju odgovarajuće mere za učvršćivanje zakonitosti i za suzbijanje društveno opasnih pojava.

Radi ostvarivanja principa javnosti ne samo u pogledu sudskog postupka već i rada suda uopšte, predviđaju se određeni oblici obezbeđivanja javnosti sudskog rada (javno raspravljanje pred sudom, omogućavanje javnosti da se putem štampe i drugih vidova informacije upozna sa radom sudova, obaveštavanje predstavničkih tela o radu sudova, objavljivanje važnijih sudskih odluka, objavljivanje sastava sudskih veća, davanje obaveštenja o toku sudskog postupka zainteresovanim licima pod uslovima predviđenim zakonom), s tim što su ostavljene i druge mogućnosti ostvarivanja ovog principa sudskog rada. Javnost sudskog rada sve više razvija se i obogaćuje novim oblicima, što zajedno sa obavezom praćenja i proučavanja društvenih odnosa i pojava i obaveštavanja predstavničkih tela društveno-političkih zajednica, i drugih organa i organizacija, te i sa ostvarivanjem načela učešća građana u suđenju — predstavlja bitnu karakteristiku društvenog položaja pravosuđa i njegovog daljeg razvoja u našem socijalističkom društvu. Sledeća novina odnosi se na uvođenje institucije reizbornosti sudija odnosno reimenovanje javnih tužilaca. Ova demokratska institucija obezbeđuje pozitivan uticaj društva na rešavanje kadroskih pitanja u oim organima, koji ostvaruju značajnu društvenu ulogu i funkciju. Stoga, institucija reizbornosti odnosno reimenovanja sudija i javnih tužilaca (takođe i zamenika javnih tužilaca) posle roka od 8 godina je u funkciji što uspešnijeg i boljeg ostvarivanja funkcije ovih organa. Ovim su izvršena i odgovarajuća usklađivanja položaja sudija i javnih tužilaca sa drugim izbornim nosiocima društvenih funkcija. Novina je i uvođenje javnog objavljivanja popune sudijskih mesta u opštinskim i okružnim sudovima, kao i u okružnim privrednim sudovima. Ovim se demokratizuje postupak izbora i pruža mogućnost da se u demokratskom postupku utvrđivanja kvaliteta kandidata u skladu sa objektiviziranim kriterijumima obezbedi da sudijsku dužnost vrše oni koji s obzirom na svoje stručne i moralne političke kvalitete pružaju garanciju za uspešno ostvarivanje sudske funkcije.

Sudovi opšte nadležnosti su: opštinski sudovi, okružni sudovi, republički vrhovni sudovi i Vrhovni sud Jugoslavije, a privredni sudovi su: okružni privredni sudovi, viši privredni sudovi i Vrhovni privredni sud, dok funkciju javnog tužilaštva vrše: opštinska javna tužilaštva, okružna javna tužilaštva, republička javna tužilaštva, pokrajinska javna tužilaštva, i Svezno javno tužilaštvo.

Naglašen je položaj opštinskih sudova kao osnovnih sudova, što proizilazi iz odredbe Osnovnog zakona o sudovima opšte nadležnosti koja utvrđuje da opštinski sud odlučuje u prvom stepenu u svim krivičnim i građanskim stvarima ako pojedine stvari nisu zakonom stavljene u prvostepenu nadležnost okružnih sudova.

Prema zakonu o privrednim sudovima privredni sudovi su samostalni organi društvene zajednice koji kao specijalizovani sudovi u jedinstvenom sudskom sistemu vrše sudsku funkciju tako što sude privredne sporove između radnih i drugih organizacija i društveno političkih zajednica, izriču kazne i druge mere prema učiniocima privrednih prestupa i odlučuju o drugim pravnim stvarima od interesa za

privredu kada je to zakon predvideo. Privredni sudovi sude na osnovu ustava i zakona, a privredne i pomorske sporove i na osnovu uzansa, osim ako su stranke isključile njihovu primenu ili ako zakon naređuje primenu zakonske odredbe.

Javno tužilaštvo je prema zakonu o javnom tužilaštvu samostalan organ koji vrši krivično gonjenje, preuzima zakonom određene mere i pravna sredstva radi jedinstvene primene zakona i zaštite zakonitosti i vrši druga zakonom određena prava i dužnosti. Svoje funkcije vrši na osnovu zakona, a u skladu sa politikom Savezne skupštine. Svoje funkcije vrši i u skladu sa politikom skupštine socijalističke republike kada se radi o primeni zakona republike. Viši javni tužilac daje nižim javnim tužiocima opšta uputstva za pravilno vršenje dužnosti, a po potrebi daje uputstva za postupanje u pojedinim slučajevima. Uputstva višeg javnog tužioca su obavezna za niže javne tužioce. Ukoliko posebnim zakonom nije drukčije određeno viši javni tužilac može i da preuzme vršenje pojedinih poslova za koja je nadležan niži javni tužilac.

Osnovni principi koji se odnose na pravosudne organe prisutni su u organizaciji i funkcionisanju svakog od ovih organa, s tim što su pojedina rešenja usklađena sa specifičnostima odgovarajućeg organa.

V

Ostvareni stepen razvoja u proizvodnji, proizvodnim odnosima i samoupravljanju, jačanje pozicije radnog čoveka kao proizvođača i samoupravljača, samoupravni položaj i uloga udruženog rada, kao i potrebe daljeg socijalističkog preobražaja u izgradnji samoupravnog socijalizma, usloveli su donošenje ustavnih amandmana u periodu 1967—1971. godine i najzad 1974. godine donošenje Saveznog i republičkih ustava i ustava autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova.

Ovim ustavnim promenama koje su izraz i potreba ostvarenog stepena razvoja društveno-ekonomskih i političkih samoupravnih odnosa, konstituisana je osnovna organizacija udruženog rada kao osnovni oblik udruženog rada u kome radnici neposredno i ravnopravno, samoupravno odlučuju o svim pitanjima svog društveno-ekonomskog položaja. Samoupravljanje radnika u osnovnim organizacijama udruženog rada i drugim asocijacijama udruženog rada u sveri proizvodnje i raspodele društvenog proizvoda u oblasti čitave društvene reprodukcije, a na osnovama slobodnog udruženog rada sredstvima za proizvodnju u društvenoj kvojinu, — čine bitne karakteristike dominantnih društveno-ekonomskih odnosa koji su izraženi u novim ustavima. Sem toga, razvijanje socijalističkih društvenih odnosa i samoupravljanja u organizacijama udruženog rada, u samoupravnim interesnim zajednicama, u mesnim zajednicama i drugim samoupravnim asocijacijama radnih ljudi i građana, te skupštinski sistem u kome je skupština organ društvenog samoupravljanja i najviši organ vlasti u okviru prava i dužnosti društveno-političke zajednice, delegatski sistem kao osnova političkog sistema, — izraz su stepena razvoja društveno ekonomskih i političkih odnosa izraženih u novim ustavima, a ujedno čine osnovu daljih preobražaja u izoranji samoupravnog so-

cijalizma. U skladu sa ovim promenama vrše se i promene u oblasti pravosuđa. Dalji razvoj samoupravnog socijalizma, šira i obuhvatnija društvena zaštita samoupravnih prava radnih ljudi i društvene svojine, potpunija i efikasnija zaštita udruženog rada i ostvarenih vrednosti našeg samoupravnog društva zahtevali su obrazovanje novih sudova, na samoupravnoj osnovi i sa samoupravnom zaštitom, samoupravnih sudova, kao i obrazovanje društvenog pravobranioaca samoupravljanja. U vezi sa ovim nastaju značajne promene u oblasti pravosuđa, jer pored pravosudnih organa kao državnih organa konstituišu se novi, samoupravni organi pravosuđa, samoupravni sudovi, tako da sudsku funkciju u jedinstvenom sistemu vlasti i samoupravljanja radničke klase i svih radnih ljudi vrše redovni sudovi kao organi državne vlasti i samoupravni sudovi.

Pored samoupravnih sudova nova institucija u našem samoupravnom društvenom sistemu je i društveni pravobranilac samoupravljanja koja kao samostalni organ društvene zajednice preduzima mere i pravna sredstva i vrši druga zakonom utvrđena prava i dužnosti radi ostvarivanja društvene zaštite samoupravnih prava radnih ljudi i društvene svojine.

Funkcija samoupravnih sudova sastoji se u zaštiti samoupravnih prava radnih ljudi i samoupravnih organizacija, zaštiti slobode i prava građana i u obezbeđenju ustavnosti i zakonitosti. Samoupravne sudove obrazuju na samoupravnoj osnovi radni ljudi, odnosno organizacije udruženog rada i druge samoupravne organizacije i zajednice, jer to pravo radnih ljudi proizilazi iz položaja udruženog rada koji je neprikosnoven i neotuđiv, kao i iz samoupravnog prava radnih ljudi da neposredno i ravnopravno uređuju svoje odnose i odlučuju o bitnim pitanjima svog društveno ekonomskog položaja. Stoga je pravo udruženog rada i radnih ljudi, samoupravnih organizacija i zajednica da samoupravnim aktom i sporazumom stranaka u skladu sa ustavom i zakonom ustanovljavaju sudove, dok se za određene vrste sporova samoupravni sudovi mogu ustanoviti i zakonom. U suštini funkcija suđenja je neotuđiva funkcija udruženo grada i radnih ljudi. U ustavima su označeni samo neki oblici samoupravnih sudova, kao što su: sudovi udruženog rada, arbitraže, mirovna veća, izabrani sudovi, s tim što je predviđena mogućnost stvaranja i drugih oblika samoupravnih sudova. Očigledno je da su ustavima obezbeđene mogućnosti ra radni ljudi i njihove samoupravne organizacije i zajednice, u zaštiti svojih prava i zakonitih interesa i u skladu sa društvenim interesima, samoupravno odlučuju o tome na koji će način u sferi društvenog, samoupravnog arbitriranja razrešavati određene sporne odnose radi ostvarivanja svog i društvenog interesa.

Novim ustavima se ističu već utvrđeni principi ostvarivanja sudske funkcije, kao što su: nezavisnost i samostalnost u vršenju sudske funkcije, što je osnovni uslov za zakonito i pravilno sudovanje, zatim javnost rada sudova, princip zakonitosti, zbornost u suđenju, učešće radnih ljudi i građana u vršenju suđenja, sudske nadležnosti u odlučivanju o žalbi ili drugom pravnom sredstvu protiv sudske odluke, izbor sudija i građana koji učestvuju u suđenju na određeni period sa mogućnošću ponovnog biranja. Utvrđene su i određene garancije da nezavisno i samostalno delovanje sudija u postupku i pri donošenju

odluka, za objektivno i nepristrasno suđenje. Stoga se ističe da niko ko učestvuje u suđenju ne može biti pozvan na odgovornost za mišljenje dato prilikom donošenja sudske odluke, a takođe bez odobrenja nadležne skupštine društveno-političke zajednice sudija ne može biti privoren u pokrenutom postupku zbog krivičnog dela učinjenog u vršenju sudijske funkcije.

Pri isticanju principa zakonitosti u radu sudova, odnosno vezanosti u suđenju za ustav i zakon, utvrđuje se da sudovi sude i na osnovu samoupravnih opštih akata, a ne samo na osnovu ustava i zakona. Tako se samoupravnim opštim aktima, koji ne mogu biti u suprotnosti sa ustavom i zakonima, samoupravno uređuju i regulišu brojni odnosi u društveno-ekonomskoj oblasti i drugim oblastima društvenog života. Očigledno je da se i na ovaj način podružuje kako pravo tako i pravosuđe, pa se i sudska funkcija razvija kao društvena, samoupravna funkcija.

Posle donošenja ustava doneto je, ili je u toku donošenje, više zakona kojima se razrađuju ustavna rešenja koja se odnose na sudstvo i javno tužilaštvo, a u cilju adekvatnog regulisanja organizacije i funkcionisanja pravosudnih organa u duhu ustavne reforme i u skladu sa ostvarenim stepenom razvoja društveno ekonomskih i političkih samoupravnih odnosa i pravcima daljeg samoupravnog preobražaja našeg društva. Tako, Savezna skupština je maja 1974. godine donela Zakon o sudovima udruženog rada, a Skupština SRS decembra meseca iste godine Zakon o redovnim sudovima i Zakon o mirovnim većima, a ove — 1975. godine i Zakon o sudovima udruženog rada. Zakon o redovnim sudovima razrađuje ustavna načela o sudovima, predviđa oblike njihovog ostvarivanja, organizaciju, strukturu i nadležnost sudova, kao i druga pitanja od značaja za realizaciju ustavne reforme sudstva. Značajno je istaći da se ovim zakonom, kao i zakonom o upravi, koji je donet takođe meseca decembra 1974. godine, regulišu bitna pitanja samoupravljanja radnih ljudi u sudovima. U suštini radni ljudi u radnim zajednicama sudova imaju društveno ekonomski položaj radnih ljudi u drugim radnim samoupravnim organizacijama i zajednicama, pri čemu su uvažavane određene specifičnosti sudova kao državnih organa. Obezbeđena su prava i dužnosti samoupravljanja radnih ljudi u radnim zajednicama sudova u pogledu značajnih pitanja: društveno ekonomskog položaja radnih ljudi i rada sudova, kao što su: raspodela sredstava za rad suda, raspodela ličnih dohodaka, unutrašnja organizacija i sistematizacija radnih mesta, stupanje na rad radnih ljudi i prestanak rada, kao i druga prava i obaveze iz međusobnih odnosa radnika u sudu. Utvrđeni su i određeni oblici ostvarivanja samoupravljanja (odlučivanje na zboru radnih zajednica, referendumu i drugi oblici ličnog izjašnjavanja i odlučivanje preko delegata u savetu radnih zajednice), a pravo samoupravljanja u radnoj zajednici sudijske i drugi radnici ostvaruju samostalnim odlučivanjem, odlučivanjem u saglasnosti sa predsednikom suda i davanjem predloga i mišljenja predsedniku suda. O pitanjima iz delokruga rada predsednika suda radni ljudi su ovlašćeni da stavljaju predloge i da daju mišljenja, a predsednik suda je dužan da o svom stavu prema tim predlozima i mišljenjima obavesti radnu zajednicu. Na isti način je rešeno pitanje samoupravljanja i u drugim pravosudnim organima.

Istaknuta je obaveza redovnih sudova da prate i proučavaju društvene odnose i pojave od interesa za ostvarenje svojih funkcija i da stavljaju predloge ne samo skupštinama odgovarajućih društveno političkih zajednica već i državnim organima i samoupravnim organizacijama i zajednicama i to ne samo u cilju sprečavanja društveno opasnih i štetnih pojava i učvršćivanja zakonitosti, već i u cilju učvršćivanja društvene odgovornosti i socijalističkog morala. Razrađena je obaveza sudova da o svojim zapažanjima i proučavanjima mogu obavješta- vati ne samo državne organe, već i organizacije udruženog rada i dru- ge organizacije i zajednice radi preduzimanja mera za suzbijanje i ot- klanjanje društveno opasnih pojava i za učvršćivanje zakonitosti. Os- taje obaveza sudova da obavještavaju skupštine odgovarajuće društve- no političke zajednice o društvenim odnosima i pojavama koje su prat- il i proučavali, o potrebi donošenja ili izmene propisa ili preduzimanja drugih mera u cilju sprečavanja društveno štetnih i opasnih pojava i učvršćivanja zakonitosti, kao i o drugim pitanjima koja su od važnosti za primenu zakona i reda sudova. Ovim se pojačava uloga suda u sis- temu društvene samozaštite čiji je integralni deo i sudstvo. I prema republičkom zakonu o osnovama društvene samozaštite od 26. sep- tembra 1973. godine, pravosudni organi imaju određeno mesto, prava i obaveze u sistemu društvene samozaštite. U ovom zakonu se posebno ističe dužnost pravosudnih organa da u cilju ostvarivanja društvene samozaštite pružaju stručnu pomoć Mesnim zajednicama, organizacija- ma udruženog rada i drugim organizacijama i organima društveno po- litičkih zajednica u uređivanju samozaštite, u preduzimanju važnih mera i aktivnosti samozaštite, te i osposobljavanja građana i radnih ljudi za samozaštitu. Takođe je predviđena dužnost pravosudnih orga- na da pružaju pomoć i ostvaruju saradnju sa organizacijama u obla- sti javnog informisanja, u cilju razvijanja svesti građana, podsticanja i angažovanja širokih društvenih snaga u suzbijanju društveno opas- nih i drugih pojava i ponašanja. Utvrđena je i obaveza pravosudnih organa da o problemima i stanju društvene samozaštite iz ovog delo- kruga obavještavaju skupštine, njihove političko-izvršne organe i odre- đene društveno političke organizacije.

Naglašena je sudska funkcija kao javna društvena funkcija i od- govornost sudija kao njenih nosilaca koji podležu svim oblicima odgo- vornosti nosilaca javnih društvenih funkcija, predviđenim ustavom, za- konom i samoupravnim aktima donetim na osnovu zakona. Precizno su utvrđeni uslovi za izbor sudija pojedinih stepena sudova u pogledu stručne sprema i radnog iskustva, a takođe istaknuta je potreba moral- no politička podobnost za vršenje dužnosti sudije. U pogledu sudija porotnika predviđa se kao uslov za izbor pored moralne podobnosti još i znanje i iskustvo koje potvrđuje sposobnost za vršenje dužnosti su- dije porotnika. Insistira se da se prilikom izbora sudija porotnika vodi računa da lice koje se bira za sudiju porotnika poseduje određenu stručnost za suđenje u određenim stvarima. Ovde se svakako podrazu- meva životno iskustvo u društveno političkom životu na osnovu dru- štvene aktivnosti i samoupravne opredeljenosti sudije porotnika. Oči- gledna je intencija unapređenja principa zbornosti i učešća građana u suđenju radi obezbeđenja kvalitetnijeg sudovanja. Sudija se bira za vreme od 8 godina i po isteku tog roka može biti ponovo biran, a u

toku vremena za koje je izabran njegova funkcija može prestati po sili zakona ili razrešenjem od strane skupštine koja ga je izabrala i to samo u slučajevima predviđenim u zakonu i u zakonom utvrđenom postupku. U cilju obezbeđivanja društvenog uticaja na izbor lica kojima se poverava tako značajna društvena funkcija, predviđeno je da se izbor sudija vrši ne samo u skladu sa zakonom, već i načelima društvenog dogovora u kadrovskoj politici. S tim u vezi predviđeni su i određeni oblici društvene angažovanosti oko izbora sudija, pa se utvrđuje da pravo inicijative za izbor sudija imaju radna zajednica i druge samoupravne organizacije i zajednice, društveno političke organizacije i stručna udruženja pravnika, s tim što pre odlučivanja o izboru sudije sednica svih sudija suda za koji se vrši izbor daje mišljenje o prijavljenim i predloženim kandidatima.

Učvršćuje se položaj opštinskih sudova kao osnovnih sudova. Izvršeno je pomeranje stvarne nadležnosti sudova, pre svega u pravcu proširenja nadležnosti opštinskih sudova. Naime, Opštinski sudovi postaju nadležni za suđenje po gotovo svim imovinsko pravnim sporovima iz sadašnje nadležnosti okružnih sudova (sporovi autorskog prava i oni koji se odnose na zaštitu i upotrebu pronalazaka, uzoraka, modela ili žigova ili prava na upotrebu firme ostaju u nadležnosti okružnih sudova), kao i za krivična dela teške krađe iz čl. 250 i teška dela protiv opšte sigurnosti iz čl. 273 st. 1 i 5 KZ.

Iz izloženog proizilazi da je suština ustavne reforme sudstva upravo u institucijama samoupravnih sudova, jer su samoupravni sudovi ustvari posebni društveni organi kroz koje se bitno ostvaraju područjvljenje sudske funkcije. Donet je Savezni zakon o sudovima udruženog rada, a i neki republički zakoni, pa je u toku formiranja sudova udruženog rada. Njihova nadležnost prema ustavnim odredbama sastoji se u odlučivanju: „O postojanju uslova za organizovanje osnovnih organizacija udruženog rada i radnih zajednica i o zahtevima za zaštitu prava rada društvenim sredstvima i drugih samoupravnih prava i društvene svojine i rešavaju sporove o organizovanju i izdvajanju osnovnih organizacija udruženog rada, o spajanju, pripajanju i podeli organizacije udruženog rada, o zaključivanju i sprovođenju samoupravnih sporazuma o udruživanju i međusobnim odnosima u udruženom radu, kao i druge zakonom određene vrste sporova iz društveno ekonomskih i drugih samoupravnih odnosa”.

U ustavnim odredbama je navedena nadležnosa sudova udruženog rada tako što su označena samo neka pitanja iz njihove nadležnosti, prvenstveno ona koja se odnose na statusna pitanja osnovnih organizacija udruženog rada i radnih zajednica s tim što je ostavljena mogućnost da se zakonom odrede i druge vrste sporova iz društveno-ekonomskih i drugih samoupravnih odnosa za koje će biti nadležni sudovi udruženog rada

Kako se samo upravni sudovi ustanovljavaju radi rešavanja sporova iz društveno ekonomskih i samoupravnih odnosa i društvene svojine, to je očigledno da će sa daljim razvijanjem društveno ekonomskih i drugih samoupravnih odnosa, uloga i nadležnost ovih sudova biti sve veća. Savezni zakon o sudovima udruženog rada je razradio nadležnost ovih sudova predvođenjem niza sporova iz društveno ekonomskih i

drugih samoupravnih odnosa koji spadaju u nadležnost sudova udruženog rada. Republički i pokrajinski zakoni o sudovima udruženog rada mogu ići i dalje u pravcu proširivanja nadležnosti ovih sudova. Postoji mogućnost da se i drugim zakonima za određene vrste sporova iz društveno ekonomskih i drugih samoupravnih odnosa predvidi nadležnost suda udruženog rada. Treba istaći da u nadležnost sudova udruženog rada spadaju i sporovi koji se odnose na sticanje svojstva radnika u udruženom radu i drugi sporovi o samoupravnim pravima i obavezama radnika iz međusobnih odnosa u udruženom radu u organizacijama udruženog rada i drugim društveno pravnim licima.

Prema republičkom zakonu o mirovnim većima od meseca decembra 1974. godine, mirovna veća su predviđena kao samoupravni sudovi koji se obrazuju kod mesnih zajednica i to Statutom odnosno odlukom najvišeg organa mesne zajednice. Mirovno veće se bira na zboru radnika mesne zajednice. Ono posreduje između građana u mesnim zajednicama radi sporazumnog otklanjanja sporova nastalih u međusobnim odnosima o pravima kojima mogu slobodno raspolagati. Učestvovanje u postupku pred mirovnim većem je dobrovoljno, a postupak je usmen, javan, jednostavan i besplatan. Međutim, na zahtev zainteresovane strane ili iz obzira javnog morala ili drugih opravdanih razloga mirovno veće isključuje javnost postupka. Sporazum koji se pred mirovnim većem zaključi u pismenoj formi ima snagu vansudskog poravnjanja. Mirovno veće posreduje ne samo na zahtev zainteresovane strane, obe ili samo jedne, već i na zahtev društvenopolitičke ili druge društvene organizacije, a i po sopstvenoj inicijativi ako nalazi da je posredovanje u interesu razvijanja dobrih odnosa između građana.

Svakako da će se u daljem procesu intenzivnijeg i šireg razvijanja samoupravnih odnosa obrazovati i drugi oblici samoupravnih sudova, pre svega oni koji se ustanovljavaju samoupravnim aktom ili sporazumom stranaka.

RADIOVOJE ILIC
Président du Tribunal
départemental de Niš

TRENTE ANS DE L'ADMINISTRATION DE LA JUSTICE DANS LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE FÉDÉRATIVE DE YOUGOSLAVIE

R é s u m é

Sous ce titre sont exposés la formation, le développement et les devoirs de l'administration de la justice dans la RSF de Yougoslavie dans le cadre de l'ensemble des circonstances socio-économiques et politiques.

Après avoir spécifié les points de départ de principe et méthodologiques l'auteur expose la chronologie de la formation et du développement des institutions judiciaires au cours de la guerre de libération nationale et de la révolution socialiste en soulignant le caractère révolutionnaire des conditions au sein desquelles tout cela avait eu lieu. Dans les lignes suivantes est exposé le développement de l'administration de la justice jusqu'à l'adoption de la Constitution de Yougoslavie de 1963 et l'attention est attirée sur les changements et la transformation de celle-ci. Dans la période allant jusqu'à la plus récente Constitution de la RSF de Yougoslavie de 1974 l'auteur souligne surtout l'ouverture du processus de la démocratisation de la justice et de la socialisation de ses fonctions.

Dans la cinquième partie de cet article est signalé le caractère, la place et le rôle de la justice conformément aux règles et aux principes de notre Constitution la plus récente. Dans ce contexte sont surtout mis en relief les changements qui se sont produits par l'introduction des tribunaux autogestionnaires qui avec les tribunaux ordinaires réalisent la fonction judiciaire dans le système unique du pouvoir et de l'autogestion de la classe ouvrière et de tous les travailleurs.

